

*кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри
романської філології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара*

ВЗАЄМОДІЯ СЕМАНТИКИ МОДАЛЬНОСТІ ТА ТЕМПОРАЛЬНОСТІ У ВИСЛОВЛЮВАННЯХ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ФУТУРАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ)

На сьогодні проблема модальності залишається однією з найактуальніших проблем лінгвістики з огляду на свою складність і різноманітність. Модальні зв'язки і засоби їх реалізації усе частіше привертають увагу лінгвістів і стають об'єктом вивчення на формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному, комунікативно-функціональному та текстовому рівнях. Значний внесок у вивчення категорії модальності зробили такі вчені: В. Адмоні, Ш. Баллі, О. Беляєва, О. Бондарко, В. Виноградов, З. Долгополова, Л. Єрмолаєва, Г. Золотова, Г. Немець, Ф. Палмер, В. Охріменко, В. Панфілов, Н. Шведова, В. Шинкарук та ін.

Актуальність роботи визначається важливою роллю категорії модальності у процесі комунікації. Крім того, вона пов'язана з поширеним уживанням модальних дієслів та інших засобів вираження модальності як явищ у сучасній іспанській мові, зі змінами, які мають місце в граматиці західно-романської групи мов, що у підсумку можуть стати причиною змін у граматиці іспанської мови, важливістю знань засобів вираження модальності, їхніх значень та порядку застосування, а також із необхідністю наукового підходу до вивчення модальності в сучасних романських мовах.

Метою статті є уточнення поняття модальності та дослідження особливостей вживання дієслівних форм для вираження об'єктивної модальності в іспанській мові.

У словнику модальність (від лат. *modus* – міра, спосіб) розглядається як функціонально-семантична категорія, що виражає різні види зв'язку висловлювання із дійсністю, а також різні види суб'єктивної кваліфікації повідомлення [12, с. 303]. До сфери модальності належать: 1) протиставлення висловлюваного за характером комунікативної установки (твердження – питання – спонування); 2) протиставлення за ознакою «твердження – заперечення»; 3) градації значень у діапазоні «реальність – ірреальність» (реальність – гіпотетичність – ірреальність), різна міра впевненості мовця у достовірності думки про дійсність, яка формується у нього; 4) різноманітні видозміни зв'язку між підметом і присудком, виражені лексичними засобами («хоче», «може», «повинен», «потрібно») [11, с. 303]. О. Ахманова розглядає модальність як понятійну категорію зі значенням ставлення мовця до висловлювання і зв'язку висловленого із дійсністю [1, с. 237].

Складну природу модальності в сучасній лінгвістиці розуміють як комплекс смислів, які йдуть від мовця і відображають те, що виражається у диктумі, тобто ким, коли, кому, з якою метою, у яких умовах було щось сказано. М. Мірченко зазначає, що будь-яке висловлювання «виражає модальну семантику, яка зумовлена: 1) об'єктивним станом речей у світі й пізнанням такого стану мовцем-оповідачем; 2) суб'єктивним інтерпретуванням події, ситуації, факту дійсності в діапазоні можливості, наміру, вірогідності, необхідності, сумніву, категоричності; 3) настановою, комунікативним наміром мовця, його завданням передати об'єктивну (суб'єктивну) інформацію, дізнатися від адресата щось, спонукати його до чогось чи висловити бажання про щось; 4) емоційністю/нейтральністю, що супроводжує акт комунікації» [5, с. 182].

Е. Зверева розрізняє об'єктивну і суб'єктивну модальність. Дослідниця вказує, що об'єктивна модальність виражає зв'язки, які об'єктивно існують у реальній дійсності, зв'язки необхідності або можливості, зумовлені об'єктивними причинами. Суб'єктивна модальність відображає лише думку мовця з приводу необхідності, можливості або вірогідності якоїсь дії або стану [4, с. 79]. Н. Шведова також розмежовує об'єктивну і суб'єктивну модальність. Модальними значеннями дослідниця називає усі ті значення, які визначені як об'єктивно-модальні. Тобто значення зв'язку того, про що йдеться (повідомлюваного), до реальності. Вона зазначає, що до модальних значень також належать усі ті значення, які виражають ставлення мовця до того, що він повідомляє, – це суб'єктивно-модальні значення [10, с. 215]. Об'єктивна модальність є обов'язковою ознакою будь-якого висловлювання та однією із категорій, що формує предикативну одиницю – речення. Цей вид модальності виражає зв'язок повідомлюваного до дійсності стосовно реальності та ірреальності. Головним засобом оформлення модальності у цій функції є категорія способу дієслова. Основними засобами вираження реальної об'єктивної модальності є часові форми дієслів дійсного способу. Ирреальні об'єктивно-модальні значення виражаються формами умовного способу дієслів [3, с. 30; 10, с. 215].

У нашій статті ми хотіли б розглянути один із засобів вираження об'єктивної модальності в іспанській мові, а саме – реально-ірреальні об'єктивно-модальні значення форм дієслова в сучасній іспанській мові. Як відомо, категорія модальності тісно пов'язана з категоріями темпоральності, предикативності й аспектуальності. Синтаксичні категорії предикативності й модальності відіграють значну роль у формуванні прихованого змісту висловлювання. Особливо це є характерним для синтаксичної категорії модальності, яка дозволяє не тільки об'єктивно відображати будь-які факти, а й надавати їм суб'єктивну оцінку. Прагматичні властивості

синтаксичних категорій предикативності й модальності проявляються у конкретній мовленнєвій ситуації. Грунтуючись на аналізі цієї ситуації, ми можемо виявити той зміст, який закладає мовець у повідомлення, і, відповідно, вирішити питання про значення вказаних синтаксичних категорій у певному мовленнєвому контексті [8, с. 215].

Протягом кількох століть парадигма майбутнього часу дієслова в західноєвропейських мовах (англійській, німецькій, французькій, іспанській, італійській) постійно поповнювалась новими формами або використовувала старі, вже наявні в мові, але в новому семантико-функціональному значенні. Останнім часом темпоральний статус категорії майбутнього часу суттєво переглядається. Суперечливий характер цієї категорії полягає саме в неоднозначній семантичній складовій форм майбутнього часу [7, с. 87]. Так, на думку Н. Фірсової, форми футурума в іспанській мові можуть «транспонуватись як у царину теперішнього, так і у царину минулого часу. В обох випадках ідеться про зсув модального плану. Транспозиція модальності можлива як у сферу спонукальної, так і у сферу потенційно-ірреальної модальності, а також модальності припущення» [2; 9, с. 133].

Серед усіх категорій часу категорія майбутнього є найбільш суб'єктивною, дуже часто пов'язана з позицією мовця, його бажаннями, намірами або прагненнями. У такому разі категорія футуральності проходить процес граматикизації через трансформацію модальних дієслів або конструкцій, які виражають бажання, намір, волевиявлення тощо. Така проспективна модальність властива всім індоєвропейським мовам і є однією із системно-мовних універсалій. Окрім модальних дієслів, семантика проспективності властива і дієсловам руху.

У більшості європейських мов форми майбутнього часу зустрічаються у різних функціональних стилях мовлення переважно в модальному значенні. Модальна ознака у вживанні форм майбутнього часу часто переважає над часовими ознаками. Така специфіка форм майбутнього часу зумовлюється домінантною модальною семантикою самої категорії футуральності.

Категорія майбутнього часу надає нам можливість представляти дійсність у бажаному світлі та моделювати за допомогою мови моделі дійсності, які існують у нашій свідомості. Оскільки ситуація, яка виражається формами майбутнього часу, ще не реалізувалась, а тільки має відбутись, можна говорити про те, що видо-часові форми поля *Futuro* характеризуються певною долею гіпотетичності, а їхні модальні ознаки багато в чому переважають над часовими [7, с. 88].

Найважливішою формою представлення поля *Futuro*, на нашу думку, є модель функціонально-семантичного поля категорії футуральності (надалі – ФСП), побудова якого передбачає виокремлення у ньому центра – ядра, мікрополів та периферії. Основна цінність методу поля для лінгвістики полягає у його інтегративному характері, простежуванні процесу вираження певної семантики (у нашому випадку – футуральності) за допомогою різних засобів. ФСП є спробою моделювати інтеграцію лексичних та граматичних єдиностей/категорій. Тому їх розглядають як інтегральні поля [6, с. 40]. Такий підхід зумовлений тим, що багато явищ мови мають польову структуру.

Мікрополе *Futuro* в іспанській мові представлено двома мікрополями: мікрополем *футурального імперфекта*, що передається формою *Futuro Imperfecto*, і мікрополем *футурального перфекта*, що передається формою *Futuro Perfecto*. Кожне з мікрополів утворює зони перетину з сусідніми полями, окремі семантичні зони.

Так, форма футурального імперфекта виражає дію, яка не обмежена будь-якою межею і здатна утворювати семантичну зону перетину зі значенням гіпотетичності з мікрополем *Субхунтива*, наприклад: *Usted no se ve nada bien, ¿no tendrá fiebre.*

Семантична зона зі значенням волеитивної модальності утворюється на межі мікрополів футурального імперфекта і мікрополя *Імператива*, наприклад: *Ya no lanzará hablar en voz alta aquí.*

Форма футурального перфекта має зони перетину з мікрополем *Претерито*. Зокрема, це семантична зона зі значенням темпоральності, наприклад: *Mañana a estas horas habré llegado en Nápoles, pensó para animarse.*

Отже, ми бачимо, що для майбутніх часів системи *Індикатива* іспанської мови характерною є наявність двох значень: часового та модального. Дуже часто спостерігається явище витіснення часового значення модальним.

Підсумовуючи, можемо зробити такі висновки.

1. Модальність – це комплексна багатоаспектна функціонально-семантична категорія, що виражає ставлення мовця до висловлюваного, його оцінку зв'язку з об'єктивною дійсністю. Зміст висловлюваного може розглядатись як реальне або нереальне, можливе або неможливе, необхідне або ймовірне, бажане або небажане тощо. Модальність диференціюється на об'єктивну і суб'єктивну. Об'єктивна модальність, на відміну від суб'єктивної, є невід'ємною ознакою висловлювання і виражається категорією способу дієслова.

2. На рівні мовної семантики категорія майбутнього часу передається як семантична категорія футуральності, яка визначається як дейктична векторна категорія, що виражає ставлення до події, що описується, до часу після моменту мовлення. Кожне з мікрополів, яке утворюють макрополе *Futuro*, формуються двома категоріальними значеннями – темпоральним і модальним. Серед двох значень форм футурального імперфекта та футурального перфекта – модального і темпорального – ключовим або домінуючим частіше за все стає модальне значення. Наслідком взаємодії макрополя *Futuro* з семантичними зонами макрополів *Presente*, *Préterito* і макрополя *Субхунтива* є формування додаткових категоріальних значень, які у своїй більшості під час дискурсивної реалізації набувають модальну канотацію.

Дослідження специфіки засобів вираження суб'єктивної модальності в сучасній іспанській мові може стати предметом подальших лінгвістичних розвідок.

Література:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 608 с.
2. Будильцева М.Б. О средствах выражения модальных значений возможности и предположительности в испанском языке в сопоставлении с русским / М.Б. Будильцева, А.П. Денисова // Вестник РУДН. Серия «Теория языка. Семиотика. Семантика». – 2012. – № 1. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru>.
3. Войналович Л.П. Модальність як багатоаспектна лінгвістична категорія / Л.П. Войналович // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія «Філологічні науки». – 2013. – Кн. 3. – С. 28–32.
4. Зверева Е.А. Научная речь и модальность (система английского глагола) / Е.А. Зверева. – Л. : Наука, 1983. – 158 с.
5. Мірченко М. Модальність як комунікативно орієнтована категорія речення / М. Мірченко // Граматика слова і граматика мови : зб. наук. праць, присвячений ювілею І.Р. Вихованця / укл.: А. Загнітко (наук. ред) та ін. – Донецьк : ДонДУ, 2005. – С. 175–190.
6. Ткачук В.М. Теорія суб'єктивної модальності : [монографія] / В.М. Ткачук. – Тернопіль : Підручники й посібники, 2003. – 240 с.
7. Урсул К.В. Поле времени в структуре языка: концептуальный анализ (на материале испанского языка) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / К.В. Урсул. – М., 2016. – 140 с.
8. Федосеева А.В. Синтаксические категории предикативности и модальности. Особенности коммуникативно-прагматического исследования / А.В. Федосеева // Русская словесность в контексте современных интеграционных процессов : матер. Междунар. науч. конф. (Волгоград, 24–27 апр. 2005 г.). – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2005. – С. 214–217.
9. Фирсова Н.М. Грамматическая стилистика современного испанского языка. Имя существительное. Глагол / Н.М. Фирсова. – М. : Высш. шк., 1984. – 272 с.
10. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка / А.А. Шахматов. – Л. : Учпедгиз, 1991. – 484 с.
11. Шведова Н.Ю. Русская грамматика / Н.Ю. Шведова. – М. : Наука, 1982. – 709 с.
12. Языкознание: большой энциклопедический словарь / глав. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М., 2000. – 668 с.

Анотація

І. КІРКОВСЬКА. ВЗАЄМОДІЯ СЕМАНТИКИ МОДАЛЬНОСТІ ТА ТЕМПОРАЛЬНОСТІ У ВИСЛОВЛЮВАННЯХ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ФУТУРАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ)

У статті розглядається проблема інтерпретації категорії модальності у сучасній іспанській мові. З'ясовано, що категорія модальності диференціюється на об'єктивну і суб'єктивну. Окрему увагу приділено питанню засобів вираження об'єктивної модальності за допомогою різних значень способу дієслова.

Ключові слова: модальність, об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність, предикативність, реальність/ірреальність, функціонально-семантичне поле, футуральність.

Анотация

И. КИРКОВСКАЯ. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СЕМАНТИКИ МОДАЛЬНОСТИ И ТЕМПОРАЛЬНОСТИ В ВЫСКАЗЫВАНИЯХ СО ЗНАЧЕНИЕМ ФУТУРАЛЬНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ ИСПАНСКОГО ЯЗЫКА)

В статье рассматривается проблема интерпретации категории модальности в современном испанском языке. Установлено, что категория модальности дифференцируется на объективную и субъективную. Отдельное внимание уделяется вопросу средств передачи объективной модальности с помощью разных значений наклонения глагола.

Ключевые слова: модальность, объективная модальность, субъективная модальность, предикативность, реальность/нереальность, условное наклонение, функционально-семантическое поле, футуральность.

Summary

I. KIRKOVSKA. THE INTERACTION OF SEMANTICS OF MODALITY AND TEMPORALITY IN THE STATEMENTS WITH THE MEANING OF FUTURALITY AS EXEMPLIFIED (IN THE SPANISH LANGUAGE)

The article analyzes the problem of the interpretation of the modality category in modern Spanish. It was identified that the category of modality is divided into objective and subjective. The author gives attention to the means of realisation of objective modality, which is expressed with the help of the mood.

Key words: modality, objective modality, subjective modality, predicativity, reality/irreality, conditional mood, functional-semantic field, futurity.